

Дорошенко О. О. студентка групи УМм-1-16-2.2з, VI курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)». Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: Башкирова О.М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Художні виміри індивідуальної і колективної свідомості в романістиці Юрія Винничука

Стаття присвячена аналізу шляхів художнього втілення особистісної та колективної культурної свідомості в романістиці Юрія Винничука з особливою увагою до міфологічних констант та фантастики як особливого модусу осягнення закономірностей буття. У статті конкретизовано поняття химерної прози та «романтичного двосвіття», проаналізовано індивідуально-авторську реалізацію цих естетичних явищ у романістиці Ю.Винничука.

Ключові слова: індивідуальна свідомість; колективна свідомість; фантастика; химерна проза; «романтичне двосвіття».

Світовий літературний процес останніх десятиліть відзначається розмаїттям естетичних пошуків митців, появою нових художніх форм, переглядом ідей і художніх прийомів, що їх створила література упродовж минулих епох. Визначальна роль у літературному житті сучасності належить постмодернізму, яскравим представником якого в українській літературі вважається Юрій Винничук. Твори Ю. Винничука є самобутнім явищем в українській літературі, яке дедалі більше привертає увагу науковців. Романістику Ю.Винничука досліджували такі вчені, як С. Олійник, М. Рябченко, Т.Кохановська, М. Назаренко та ін. Можна сказати кілька слів про те, в яких ракурсах його досліджували.

Метою статті є визначення художніх стратегій моделювання особливої картини світу, що відображує індивідуальну свідомість сучасника і колективну ментальну свідомість народу, в романістиці Ю.Винничука.

Для творчості письменника характерна фантастика як особливий світоглядний модус, що дозволяє розкрити сутність індивідуальних переживань

героя; водночас такий спосіб естетичного осягнення дійсності створює ефект «буття-в-культурі» через численні звернення до міфології, світової літератури, відомих культурних фактів. І. Качуровський визначає фантазію як уяву; здатність людської свідомості творити те, чого немає й не було насправді. Фантастику ж прирівнює до світу ірреального, до того, чого немає і не може бути [2, с.111]. Є. В. Шкуров зазначає: «...фантастика – це певний різновид художньої літератури, в якому авторська вигадка може поширюватися від зображення дивних, незвичайних, неправдоподібних явищ аж до створення особливого – вигаданого, нереального світу. Фантастиці притаманний особливий тип образності з властивими йому високим ступенем умовності, порушенням реальних логічних зв'язків і закономірностей, природних пропорцій та форм зображуваних об'єктів» [8, с.354].

Є. Тамарченко подає власне визначення поняття: «Фантастика – “світ без дистанцій”, що не знає просторово-часових бар'єрів і заборон реальності, її непроникних мас і непрохідних пустель <...> тут допустимі миттєві зовнішні та внутрішні контакти – переміщення швидші за світло, телепатія, телекінез, перетворення істот та явищ одне в одного та в що завгодно – словом, безкінечні переливи “всього” у “все”» [6, с.379].

О. Осипов вважає фантастику давнім явищем у літературі. Дослідник наголошує на тому, що прийом фантастичного використовують для окреслення та роздумів над «вічними» проблемами життя людини. Також, за його словами, фантастика закорінена у фольклорну казку, міф, поєднує в собі сатиру, гротеск, метафору, притчу, тому є за своєю природою досить різноманітною та естетично розкутою [5, с.301]. С. Олійник визначає фантастику «як жанр літератури про неймовірне (літератури вторинної умовності), для якого характерне зображення надзвичайних ситуацій, явищ, міцно закорінених у дійсність або таких, що створюють іншу дійсність, задля створення ілюзії достовірності та висвітлення проблем сучасності» [4, с.6].

Саме таке закорінення фантазійних прийомів у фольклор є одним з виявів колективної свідомості у творах Ю.Винничука («Мальва Ланда», «Танго

смерті», «Аптекар» та ін.). Жанрова специфіка романів автора генетично пов'язана з бароковою традицією та «химерною прозою» як унікальним явищем української літератури.

Для «химерної прози» характерне поєднання у творі реалістичних і фантастичних елементів; особливе значення для цього гатунку прози мають іронія, гротеск, театральність, риси фольклорної та міфологічної поетики. У таких творах відбуваються дивні метаморфози з героями, різноманітні часові й просторові зміщення. Ці риси зустрічаємо і у творах Ю.Винничука: трансформації часу і простору («Танго смерті»), вигадані, фантастичні, абсурдистські ситуації («Мальва Ланда», «Аптекар»). В романі «Мальва Ланда» зустрічаються численні міфологічні образи (русалки, однорога, сфінкса тощо). У «Танго смерті» наскрізним фантастичним елементом є мелодія, яка здатна переродити свідомість.

Тяжіння до фольклорної традиції характерне для романтизму як одного з найпотужніших стилів в українській літературі. Серед найбільш яскравих ознак романтичного художнього мислення слід назвати «так зване “романтичне двосвіття”»: наявність двох різних світів, які охоплюють зовнішнє та внутрішнє (ця тенденція зберігається і в модернізмі); протиставлення природи й цивілізації; принципи романтичної поетики (символізація і “драматизація” літератури), що охоплюють весь літературний репертуар» [3, с.183].

Національний варіант постмодернізму, попри його орієнтованість, принаймні формальну, на західні мистецькі тенденції, багато в чому живиться романтичною традицією.

У творах Ю.Винничука «Мальва Ланда» і «Танго смерті» ми можемо побачити інтерпретоване відповідно до сучасних реалій «романтичне двосвіття», яке стає образним втіленням боротьби головного героя з самим собою та навколишнім світом. Внаслідок таких шукань виникають властиві романтизму опозиції: дійсність і мрії, суще та ідеал, реальність та ірреальність. В. В. Баняс, Н. Ю. Баняс зазначають, що вже в ранньому романтизмі було остаточно відкинуто ідею про мімезис («наслідування природи», тобто

реальності) як підмурівок мистецтва [1, с.28-29]. Науковці також наводять приклади бінарних опозицій романтичного періоду, що активно проявляються в художніх творах починаючи з кінця XVIII століття:

- реальність – сон (сни, видіння, марення – підґрунтя для створення естетичного ефекту);
- світ конечний (земне життя) – світ безконечний (життя вічне);
- світ реально-побутовий – світ казково-фантастичний (надреальне, вигадане накладається на побутову деталізацію; ця опозиція лежить в основі «магічного реалізму» в латиноамериканській літературі XX століття);
- світ матеріальний (видимий, фізичний) – світ абстрактний (незримий, метафізичний, символічний, міфологічний), потойбіччя як невидима суть матерії;
- любов чуттєва (плотська) – любов духовна;
- одухотвореність – філістерство;
- людина – її двійник [1, с.29-33].

Кожна пара з наведених вище опозицій знаходить своє відображення у творах Ю.Винничука «Мальва Ланда» і «Танго смерті».

В романі «Мальва Ланда» спостерігаємо існування паралельних світів: реального Львова та фантастичного світу (Сміттярка), до того ж, цей феномен виявляється й на психологічному рівні головного героя Бумблякевича – саме його життя знаходить відображення у двох світах. Світ реального Львова для головного героя – це світ нездійснених мрій, а сміттярка – образ ідеалізованого світу, де можна реалізувати себе. Мрії Бумблякевича розгортаються у просторі культури, де цитата, ремінісценція, мандрівний сюжет стають основою творення нової естетичної реальності, нового художнього світу.

Керуючись постмодерністською естетикою, Ю.Винничук використовує в романах образ лабіриту. Велика Львівська Сміттярка – це лабіринт пригод, у яких Бумблякевич загубив реальність і знайшов ілюзорне щастя, знайшов світ, у якому зміг реалізуватися. Образ бібліотеки Оссоленіуму в романі «Танго

смерті» – це також постмодерний лабіринт, який, до того ж, уособлює чи не найголовніше постмодерністське уявлення: «весь світ – це текст». Приклад зіставлення світу з текстом ми бачимо в романі «Мальва Ланда» – таємничу книгу «Іссахар», яка відображає події фантастичного світу сміттярки. В романі «Танго смерті» також є книги, що впливають на людське життя і свідомість, – «Книга Смерті» та «Книга Ібліса».

На відміну від роману «Мальва Ланда», у творі «Танго смерті» наявна історична сюжетна лінія, що описує події Другої світової війни. Реальними є воєнні події – окреслення історичного минулого міста Львова, а також реальні події міста кінця ХХ століття. Фантастичним, що об'єднує ці сюжетні лінії, є наскрізний мотив реінкарнації. Саме завдяки ірреальному мотиву переродження автор поєднує часові виміри, минуле і сучасне. До того ж, реальні події довоєнного Львова автор наділяє елементами фантастичного, які яскраво виявлені в дивовижній подорожі бібліотекою-лабіринтом. Книжковий світ бібліотеки тісно пов'язаний з природними стихіями води, вітру, сонця та ін. Морська стихія знаходить своє відображення в обох романах: Море Борщів у «Мальві Ланді» та море, в яке часом перетворюється бібліотека Оссоленіуму з її дивовижними морськими мешканцями.

Отже, індивідуальна свідомість у творчості Ю.Винничука постає передусім як свідомість цитатна, як своєрідний текст, у якому світова культура творить нові форми, відкриває приховані, здебільшого пародійні, змісти, що цілком відповідає естетичним принципам постмодернізму з його настановою на гру, інтертекстуальність, лабіринтну структуру. Водночас романістика автора зберігає зв'язок з міфологічною та казковою стихією, що втілює архаїчну колективну свідомість. Відповідно, виразною є генетична спорідненість художнього світу творів Ю.Винничука з бароковою й романтичною традиціями, «хімерною прозою», для яких властиве поєднання приземленого й високого, реального і фантастичного. Дослідження творчості автора під таким кутом зору дозволяє скласти повніше уявлення про сучасний літературний процес, який зберігає зв'язок з найбільш потужними художніми стилями

національного письменства, водночас орієнтуючись на провідні тенденції світової літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баняс В. В., Баняс Н. Ю. Романтична концепція двосвіття В. В. Баняс, Н. Ю. Баняс Наукові записки ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – № 1(80). – 2015. – с. 28-36
2. Качуровський І. Генерика і архітектоніка. Кн. II. / Ігор Качуровський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 376 с.
3. Майборода Н. Неоромантизм як течія модернізму / Н.В. Майборода. // Літературознавчі та лінгвістичні студії. – Дрогобич: Коло, 2006. – с. 182-185
4. Олійник С.М. Інтертекстуальні та жанрово-стильові параметри фантастики Олеся Бердника [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. кандидата філол. наук : 10.01.01 / С.М. Олійник. – Київ, 2009. – 18 с. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/312/861/20274.html>. – Дата звернення 05.05.2016. – Назва з екрана.
5. Осипов А.Н. Фантастика от «А» до «Я» (Основне понятия и термины) : Краткий энциклопедический справочник / А.Н. Осипов. – М. : Дограф, 1999. – 352 с.
6. Тамарченко Е. Уроки фантастики. Заметки критика / Евгений Тамарченко // Поиск-87 : Приключения. Фантастика: повести, рассказы, критика, библиография : сборник / сост. В. Бугров, Л. Румянцев. – Пермь : Книжное издательство, 1987. – с. 376–397
7. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. - Київ : Абрис, 2002. - 742 с. ; 24см. - ISBN 966-531-128-X с. 567
8. Шкуров Є.В. Природа фатастичного у науковій фантастиці / Є.В. Шкуров // Літературознавчі студії. - 2013. - Вип. 40(2). - с. 353-360.

The article is dedicated to investigation of imaginative writing dimension of individual and collective consciousness in the works of Yurii Vynnychuk, the expression of these types of consciousness in particular writings with the help of mythology and fiction. The article figures out the notion of individual and collective consciousness, reveals the notions of fiction, fantastic and the phenomenon of “romanistic two-worlds” and also it analyzes the realization of given phenomena.

Key words: *individual consciousness, collective consciousness, fiction, fantastic, “romanistic two-worlds”.*